

Zgodbe aleksandrink

Inga Miklavčič-Brezigar

Marijana Koren

Življenje na Goriškem se je v zadnjih stotih letih precej spremenilo. Skupaj s načinom življenja so se in se spreminjajo tudi družine, ki naseljujejo to območje. V zadnjih časih pa iz te še ne tako daljne preteklosti k nam prihajajo zgodbe o ženah in dekletih, ki so z različnimi razlogi iz teh krajev odhajale v kozmopolitska egiptovska mesta. Njihove zgodbe nam pripovedujejo o tem, kako je goriška družina izgledala nekoč, in nam pomagajo razumeti, kaj družina pomeni danes.

V zadnjih časih se na Goriškem, zahvaljujoč tudi vašemu raziskovanju, vse bolj dviga zavest in ohranja spomin na družine, ki jih je zaznamoval pojav aleksandrink. Lahko za začetek nekomu, ki tega pojava morda še ne pozna, pojasnite, za kaj gre.

Izraz aleksandrinke izhaja iz domačega poimenovanja za ženske z Goriškega, ki so se zaposlovale v Egiptu, pretežno v Aleksandriji in Kairu. Po domače so jim rekli »lešandrinke« ali »šandrinke«. V literaturi se izraz pojavi že v povesti Franceta Bevka Žerjavi, prvič objavljeni leta 1932 pri Vodnikovi družbi v Ljubljani, Bevk pa izraz, zapisan z veliko začetnico v opombi tudi obrazloži: »Aleksandrinke imenujejo v goriški okolici ženske, ki so služile v Egiptu, zlasti v Aleksandriji«. V lokalno zavest in potem tudi v zavest slovenske kulturne dediščine je ta izraz prišel s knjigo Dorice Makuc Aleksandrinke, ki je izšla 1993 pri Goriški Mohorjevi družbi v Gorici. S to knjigo so te ženske dobile prvo dokumentarno, raziskovalno obravnavo na tem območju. Gre za to, da so se ženske zaposlovale kot dojlilje, potem pa tudi kot varuške, sobarice, kuharice, skratka služinčad, sebe so pogosto imenovalе služkinje ali pa so opisno, z izrazom npr. smo služile, poimenovalе svoje delo. Bile pa so tudi dame di compagnia, spremljevalke, guvernante, hišnice, vodje osebja po hotelih – torej gospodinjsko osebje na višjem nivoju pri meščanskih in aristokratskih družinah v Aleksandriji, Kairu in drugod v Egiptu.

To se je dogajalo od druge polovice 19. stol. naprej; te ženske so izhajale z Goriškega. Kakšno je bilo splošno stanje na tem območju oz. kakšne so bile družine v tem času, v tem okolju; te družine, iz katerih so izhajale aleksandrinke.

Pojav aleksandrink se je začel po odprtju Sueškega prekopa 1868 leta. Zakaj so pravzaprav te ženske

hodile v Egipt, to je vprašanje, ki si ga vedno znova postavljamo. Izhajamo seveda iz pojava dojiljstva, ki je bilo v 19. stoletju še močno razširjeno. Alenka Puhar v svoji knjigi Prvotno besedilo življenja piše, da so bile dojlilje še pred prvo svetovno vojno pravzaprav normalen član družine. Takrat, ko še ni bilo umetnega mleka, ni bilo gumijastih dud in stekleničk, ki bi omogočile novorojenčku, da preživi, so nekateri, seveda tisti, ki so si to lahko privoščili, najemali dojlilje, da je dojenček tako dobil dovolj mleka. Ženske iz revnejših, kmečkih družin so pa s tem zaslužile za svojo družino.

So se biološke matere otrok izogibale temu, da bi same dojile?

Zavedanje, da naj mati doji otroka, ne pa na primer krava, kot je zapisal eden prvih slovenskih poročničarjev, se je začelo uveljavljati šele od srede 19. stoletja dalje. Od takrat dalje se je začelo širiti prepričanje, naj vendarle matere same dojijo otroka in da je materina bližina pomembna za otroka. Prej pa ne! Seveda je to veljalo predvsem za višje sloje, kmečke matere so večinoma same dojile, vendar zato, ker si dojlilje pač niso mogle privoščiti. So pa tudi kmečke žene dajale otroka dojit drugim, ko so npr. same odšle kot dojlilje služiti k meščanskim družinam. Spet je treba pogledati zgodovino otroštva, da vidimo, zakaj in kako je do tega prišlo. Kajti iz današnje zavesti, iz današnjega vzdušja je zelo težko pogledati čase, ki so nam sto ali dvesto let oddaljeni. Zelo težko se je postaviti v kožo neke matere, ki ima pet ali šest otrok in jim nima kaj dati jesti! Takrat ni bilo Qlandije, da bi kupovali hrano. In če je imela mati možnost, da svoje mleko proda ... Upoštevajmo, da otrok za preživetje nujno potrebuje materino mleko prvih šest mesecev ali pa še manj, potem pa ne več. Ženske pa so lahko dojile do treh let in to preostalo mleko prodajale

»To niso bile naše Lepe Vide, saj so odšle zaradi nuje.«

ter z denarjem, ki so ga zaslužile, potem prehranile druge otroke.

Ta duh časa, duh nekdanjih časov, je danes zelo težko razumeti. Je pa bilo to uveljavljeno, bilo je tako rekoč normalno; in tako so nekatere ženske hodile za dojljke k bogatejšim družinam. V italijanski pokrajini Belluno na primer, pa tudi v Franciji – če raziskujemo ta pojav dojlilstva – so obstajale cele inštitucije, agencije, v katere so se ženske vpisovale, da bodo, ko bodo imele otroka, šle dojit v meščanske družine po večjih italijanskih mestih ali drugod. Te agencije so jim zagotavljale zdravniške preglede, imele so tudi določila in rede o tem, kako naj se ženska obnaša, kakšna mora biti dojlja, kako mora jesti, kako mora biti blagega značaja ... Vse to je bilo prisotno v kulturi tistega časa.

Dojlilstvo je bilo tako rekoč zelo dobro plačana služba.

Da, dojljke so bile zelo dobro plačane. Od prvih dojlj, ki so odšle z družinami v Egipt, so potem matere poklicale hčere, sestre, tete, sorodnice in tako so po verižnem zaposlovanju ženske odhajale služiti v Egipt.

So odhajale same ali z družinami ...

V glavnem so odhajale same. Moramo pa se zavediti, da delež teh dojlj ni bil tako velik, čeprav so najbolj izpostavljene. Večinoma so odhajala dekleta kot varuške, ki so tja odšla za nekaj časa, da so zaslužile za doto oz. za balo, in ko so se vrnile domov, so se tukaj tudi poročile in si ustvarile družino v vasi, iz katere so izhajale. Spet je ta inštitucija odhajanja deklet za služkinje vzpostavljena prav z namenom, da si nekaj zaslužijo za balo, bila v 19. stoletju in prvi polovici 20. stoletja še močno prisotna med našim ljudstvom. Do neke mere je še danes. Potem smo na primer začele odhajati v tujino kot *au pairs*. Šle smo kot *au pairs* v Anglijo, prav tako za neko določeno obdobje, da si – ne le nekaj zaslužiš, ni bilo več te eksistencialne nuje – ampak šel si, da malo vidiš svet, da se naučiš jezika, se naučiš gospodinjstva, varovanja otrok; skratka prisotna je bila tudi ta izobrazbena funkcija. Nekoč pa je bilo to še toliko bolj izrazito: dekleta, pri petnajstih, šestnajstih, sedemnajstih letih – v mladostniški dobi, dokler se niso poročile, so dostikrat šle za služkinje v druge družine, da so si zaslužile nekaj denarja ali ga v pomoč pošiljale tudi

»Zavedanje, da naj mati doji otroka, se je začelo uveljavljati šele od srede 19. stoletja dalje.«

domov. Potem, ko so ustvarile lastno družino, so na ta račun tudi že marsikaj znale: znale so skrbeti za gospodinjstvo, skrbeti za otroke. Ta vmesna institucija je bila zato zelo pomemben izobraževalni trenutek za naša dekleta s podeželja.

Kako so izgledale kmečke družina tega časa? Prvorojenec je najbrž ostal na kmetiji, ostali pa so se morali nekako znajti, ženske so šle iskat službo, da bi si priskrbele balo ...

To je bilo zanimivo. Spet se moramo z vidika današnjega časa prestaviti v preteklost. Danes nam je to tako rekoč nerazumljivo. V današnjem času z družino razumemo: mama, oče in otrok ali pa dva otroka – trije so že dosti. Nekoč v 19. in prvi polovici 20. stoletja je družina pomenila mamo, očeta, vmes še taščo in tasta, pa kakšno teto, strica, nono, nonota in pet otrok. V knjigi Simona Rutarja Goriška in Gradiščanska iz 1882 za Goriško pravi, da ima povprečno vsaka družina pet otrok. Če pogledamo sedanje povprečje v Sloveniji je okoli 1,2 otroka na družino. V preteklosti je bila tako razširjena družina pojmovana kot družina, ne pa ozka, jedrna, nuklearna družina, kakor jo imamo danes. V družino so poleg krvnih sorodnikov sodili še kakšni hlapci, pestrne, pastirci – vsi skupaj so bili družina. Jedrna družina se je uveljavila z industrijsko dobo, z delavsko kulturo, kjer je postalo moderno oz. pravzaprav nuja, da se je mlada družina osamosvojila, šla živet v svoje stanovanje, vsak je dobil svoje delo... Način življenja je danes povsem drugačen, kakor način življenja na kmetiji v 19. in dejansko še v prvi polovici 20. stoletja.

Kaj pa življenje v Egiptu? Družine, h katerim so aleksandrinke odhajale, so bile najbrž precej različne od podeželskega okolja, iz katerega so prihajale? Aleksandrija in Kairo sta bili cvetoči vele mestí.

Aleksandrija je bila ob koncu 19. stoletja in v prvi polovici 20. stoletja kozmopolitsko mesto, mesto priložnosti, bogato trgovsko in pomorsko mesto, glavno gospodarsko in kulturno središče, pa tudi letovišče, saj je bila klima boljša kot v Kairu, ki se je razvijalo kot prestolnica Egipta. Aleksandrija je bila skorajda evropsko mesto, mešanica narodov, verstev in kultur, bogate meščanske družine so bile

povezane z evropskimi prestolnicami, gospe so nakupovale v Parizu. Pogovorni jezik je bil na splošno francoski, pa seveda italijanski, angleški in arabski, naše aleksandrinke in aleksandrinci pa so slovensko lahko govorili v Azilu sv. Frančiška slovenskih Šolskih sester ali v klubu Jugoslovanskega društva v Aleksandriji. Podobno je bilo v Kairu. Bogato kulturno in družabno življenje, plesi, prireditve, kino, možnost izobraževanja, verska toleranca, saj je slovenska skupnost imela celo svojo župnijo v Aleksandriji, vse je oblikovalo posebno identiteto slovenske izseljenske skupnosti v Egiptu, ki je prišleke sprejela v domač objem. Goriško podeželje in egiptovsko svetovljanstvo sta bila dva svetova, ki sta si bila daleč narazen, pa vendar povezana. Prehod med njima je bil včasih boleč, včasih pa so žene in dekleta znale iz enega in drugega sveta potegniti najboljše.

So aleksandrinke potem ostale v Egiptu in si tam ustvarile družino, so se vračale oz. vrni-le?

Usode so zelo različne. Že odgovori na vprašanje, zakaj so šle v Egipt, so zelo različni. Ko sva se z Dorico Makuc pogovarjali in sem omenila, da so bile to naše Lepe Vide, je takoj dejala, da ne; to niso bile naše Lepe Vide, saj so odšle zaradi nuje. Nekatere so dejansko odšle zaradi potrebe; po 1. svetovni vojni so bili vsi naši domovi praktično porušeni. Zavedati se moramo tudi, da so že od 2. polovice 19. stoletja, posebno ob koncu 19. stoletja, ne le ženske, ampak tudi moški hodili na sezonsko delo v tujino in prehodi, fluktuacija prebivalstva je bila pravzaprav mnogo močnejša kot je danes.

Niso potrebovali Evropskih programov mobilnosti ...

Ne, nikakor; tega se mi sploh ne zavedamo! Nekoč sem raziskovala demografske strukture po vaseh; tukaj ima praktično vsaka družina kakšne sorodnike v Belgiji, Francije, Nemčiji, Ameriki, Južni Ameriki, Avstraliji ... skoraj ne dobiš države po svetu, kje ne bi bilo kakšnega Slovenca. In vsi so držali stike z domačimi ljudmi; tako so tudi aleksandrinke držale močne stike s svojimi družinami doma, čeprav so bile v Egiptu.

Zakaj in kako so odhajale? Nekatere so odšle res

zaradi ekonomskih potreb, nekatere so šle – kot sem povedala prej – da so šle v svet, da so se osamosvojile, da so dobile svoj denar, da so dobile neke vrste izobrazbo. Ko je na primer svojo usodo opisovala Marija Civardi, rojena Marija Zorn, po domače Zankova iz Prvačine, je dejala, da si je sama prav želela, da je komaj čakala, da bo dovolj stara, da lahko gre v Egipt. Šla je kot dekle, tam se je srečala z bodočim možem, s katerim sta sedem let hodila, dokler si nista ustvarila družine. Njen mož, Slovenec iz Barkovelj, je enako kot izseljenec prišel na delo v Egipt, in tako sta se tam našla in ustvarila družino. Njen sin Gilbert Civardi ime na Aleksandrijo tedanjega časa zelo lepe spomine, tam se je izšolal, Aleksandrija je zanj domači kraj. Zgodba gospe Marije, ki jo je opisala tržaška pisateljica Bruna Pertot v knjigi kratkih zgodb *Ko se vračajo delfini*, je srečna zgodba.

Spraševala sem za Mileno Faganelli, zakaj je ona šla v Egipt. Ona je se je v Egiptu gibala v najvišjih krogih, bila je vzgojiteljica Boutrosa Galia, služila je pri albanskemu kralju Zogu kot varuška njegovih otrok, pravzaprav kot guvernanta. Milena Faganelli je že bila izobražena, ko je šla v Egipt. Šla pa je, ker je bila tedaj Primorska pod fašizmom in bi se sicer kot učiteljica morala prilagoditi fašističnemu režimu; vprašanje, če je ne bi poslali kam v južno Italijo. In raje, kot da bi končala kot učiteljica nekje na koncu Italije, je šla v Egipt. Tam je preživela svoje življenje kot guvernanta, se potem vrnila nazaj v Miren in poučevala otroke angleščino in francoščino – še naprej je skratka opravljala svojo vzgojiteljsko vlogo do konca svojega življenja. Ona je bila izpolnjena ženska in je svoje življenje kot vzgojiteljica in guvernanta napolnila z vrednotami, ki so potem nekaj pomenile. Njeno življenje ni bilo izgubljeno, tako da je to tudi ena od srečnih zgodb. Druge so šle, ker se niso razumele z možem.

Spet se moramo postaviti v tisti čas, ko praktično ni bilo možnosti ločitve, če se zakonca nista razumela; nekaj je bilo treba narediti. Možnosti za žensko je bilo le malo: ali je trpela celo življenje z možem, pijancem, ki jo je mogoče še pretepal in poniževal, ali pa je šla v Egipt za varuško. Zgodbe

so torej zelo različne. Edini način, kako zajeti in razumeti fenomen aleksandrink, je, da poskušamo ne posploševati, ampak iz raznih drobcev sestavljati mozaik tega fenomena. Zato je pravi način, da zbiramo življenjske zgodbe teh žensk in deklet, iz katerih vidimo, da vsaka življenjska zgodba odraža način življenja v tistem času in tudi zgodovino tistega časa.

Spet en zanimiv primer, na katerega sem naletela: aleksandrinka, ampak na drugačen način. Sestra Elizabeta; primer dekleta iz Gore nad Ajdovščino, ki je prav tipičen za tisti čas. Redovnica, sestra Elizabeta iz reda slovenskih Šolskih sester sv. Frančiška Kristusa Kralja, ki so od leta 1908 skrbele za naše izseljence v Aleksandriji in Kairu, je bila rojena kot Zorka Likar malo pred prvo svetovno vojno na Otlici na Gori nad Ajdovščino. Oče je bil v vojni in ko se je vrnil, sta z ženo takoj imela še druge otroke, družina se je hitro večala. Oče je kot sezonski delavec preživel družino. Kmetija ni bila velika, bila je srednja kmetija, nekaj njiv in par glav goved, doma sta bile še dve teti, mati je skrbela za kmetijo in vzgajala otroke, pomagali sta ji teti, oče pa je občasno prihajal domov. Otrok je bilo enajst. Štirje so še mladi umrli. Ko je sestra Elizabeta končala osnovno šolo so jo starši dali naprej v šolanje, tako da je šla k stricu, ki je bil župnik v Batujah, in od tem hodila v Gorico v šolo. Takrat je bila Gorica edini kraj, kjer je lahko nadaljevala šolanje, in ker ni znala italijanskega jezika, je bilo to sicer nekoliko zapleteno. Ampak naredila je najprej trgovsko šolo, potem je šla v šolo za učitelje in postala učiteljica. Po drugi svetovni vojni je morala ostati v Gorici, ker je bila meja zaprta in se pač ni mogla vrniti. Takrat je bila v internatu pri sestrah in tako se je odločila, da postane redovnica pri Slovenskih šolskih sestrah, ki so imele podružnico v Gorici. Kot sestra se izobraževala, bila je vrsto let v Egiptu, preko dvajset let vsega skupaj, medtem se je vračala in njen redovniški poklic jo je peljal po celem svetu; od sprejema pri papežu, do konferenc v severni Ameriki in seveda v Egipt, kjer je delala v azilu in skrbela za naše žene in dekleta, ki so se ob nedeljah srečevale v azilu, in za tiste, ki so bile že

»V današnjem času z družino razumemo: mama, oče in otrok ali pa dva otroka. Nekoč je družina pomenila mamo, očeta, vmes še taščo in tasta, pa kakšno teto, strica, nono, nonota in pet otrok; poleg pa še kakšne hlapce, pestrne, ...«

»Aleksandrija je bila kozmopolitsko mesto, mesto priložnosti, bogato trgovsko in pomorsko mesto, glavno gospodarsko in kulturno središče.«

ostarele in so bile v tem azilu kot v domu ostarelih. Ko sem jo vprašala, če ji je bilo kdaj žal, je zanikala: ne, nikoli ji ni bilo žal, da je šla za redovnico. Spet ena od pozitivnih zgodb, življenje, ki je bilo izpolnjeno, ob katerem vidiš, da so bile odločitve pravilne, glede na vse okoliščine. Sestra Elizabeta ima še vedno močne stike s svojo družino, z brati in sestrami, ki se še vedno vsako leto srečujejo v času počitnic. Imajo eno skupno srečanje in so še vedno zelo povezani: bratje in sestre ter njihove družine. To je zgodba, ki govori o danes nekoliko pozabljenih vrednotah: da je družina vrednota, da so nekoč, ko so bile družine tako velike, nekateri člani družine, sestre, bratje oz. tete, strici lahko ostali sami in je bilo njihovo življenje izpolnjeno s tem, da so ga posvetili drugim.

V mnogih družinah z veliko otroci je nekdo ostal v domačem kraju in ta je potem pomenil vez med vsemi sorodniki. Ostali so si zasnovali svoje družine, nekateri so ostali sami – po lastni volji; ne zato, ker se ne bi mogli poročiti, ampak zato, ker mnogokrat ni bilo potrebe, da bi imeli še svojo družino, življenje je izpolnjevala že družina drugega – sorodstvena, prijateljska ali gospodarjeva družina.

Način družinskega življenja nekoč je pomenil čisto nekaj drugega v primerjavi z današnjim načinom življenja, ko imamo večinoma le enega brata ali sestro, edinec še tega ne; v primerjavi z okoljem petih, šestih ali sedmih bratov in sestra, z njihovimi družinami, kjer je v vsaki spet po tri ali štiri in več bratrancev in sestričen ... Nekdanja razširjenost družine pomeni povsem drugačno okolje od današnje jedrne družine. V resnici si danes pogosto podobno družinsko okolje mnogokrat skušamo iskati na nek drugačen način; preko društev, pre-

ko prijateljev, preko neke širše skupnosti, ki nudi družinsko varnost in zavetje.

To socialno omrežje, ki ga je nekoč predstavljala razširjena družina, moremo torej danes iskati nekje druge. Bi za konec morda povedali še kaj o tem, kako vidite sodobne družine, kaj jih zaznamuje, kakšna je njihova vloga.

Tako smo preko aleksandrink prešli na družine – kar je po svoje logično: okrog družine in otrok se je nekoč in se še danes oblikuje življenje. Sodobna družina je bistveno bolj osvobajajoča – ljudje se ne povezujejo več zaradi družbenih in moralnih norm, poroka ni več prisila zaradi neželene nosečnosti, ljudje si lahko izbiramo partnerje po svoji volji. Seveda je to osvobajajoče v primerjavi s tradicionalno kulturo nekdanjih časov, po drugi strani pa zahteva več odgovornosti – in tu se zatakne. Sodobni individualizem, ki pogosto prerase v egoizem, egocentričnost in s tem v netoleranco in nesposobnost sprejemanja kompromisov, preoblikuje družino. Možnost, da gresta partnerja narazen, oblikuje vrsto družinskih povezav z otroci iz prvega zakona, toleranca do istospolnih partnerstev oblikuje spet nove vrste družin. Otroci postajajo vedno bolj dragoceni in vrednota zase, ne le kot potomci ali dodatna delovna sila, pač pa kot osebnosti, ki bodo oblikovale bodočnost naše družbe. Današnja postindustrijska družba se oblikuje v novo družbo – verjetno ne boljšo, pa tudi ne slabšo od tradicionalnih družb – s svojimi vrednotami in problemi. Verjetno bomo spet doživeli službe gospodinjskih pomočnic, varuš, spremljevalk .. Zato je dobro, da tudi prek aleksandrink, ki so del naše kulture in preteklosti, spoznamo vrednost in dostojanstvo služenja sočloveku. •

Na revijo Razpotja se lahko naročite brezplačno na:

www.razpotja.si